

Podstawowe zasady
wychowania harcerskiego
w ZHR

Podstawowe zasady wychowania harcerskiego w ZHR
(dokument zatwierdzony uchwałą Rady Naczelnej ZHR nr 77/4 z dnia 26 listopada 2005 r.)

Druk:
Naczelnictwo Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej
00-589 Warszawa, ul. Litewska 11/13
tel. 022 629 12 39, tel./fax: 022 629 24 98
naczelnictwo@zhr.pl
www.zhr.pl

Skład: impresje.net Miłosz Trukawka

I. Podstawy ideowe wychowania harcerskiego w ZHR

Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej powstał w 1989 roku. Na płaszczyźnie ideowej i programowej jest kontynuatorem tradycji i myśli wychowawczej wielu pokoleń harcerek i harcerzy. Kontynuacja ta opiera się nie tylko na przyjęciu tradycji i spuścizny intelektualnej, ale także na czynnym zaangażowaniu harcerek i harcerzy, z których najstarsi złożyli Przyrzeczenie Harcerskie jeszcze w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Harcerski ideał wychowawczy został przedstawiony w postaci Prawa Harcerskiego. Źródłem tworzących go wartości jest Dekalog, a treść dziesięciu punktów Prawa stanowi rozwinięcie Przykazań Bożych, w tym najważniejszego – przykazania Miłości. Tekst Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego stosowany w ZHR pochodzi z roku 1936. Jego treść przez całe dziesięciolecie była elementem stanowiącym o tożsamości polskiego harcerstwa i świadczącym zarazem o jego aktualności w różnych okresach najnowszej historii Polski. Rozumienie treści zawartych w Prawie Harcerskim kształtowało się począwszy od źródeł harcerstwa wpływających m.in. z działalności organizacji moralno-wychowawczych i niepodległościowych (takich jak „Eleusis”, „Sokół” i „Zarzewie”), przez zaangażowanie całego harcerstwa w wojnie polsko-bolszewickiej w roku 1920, najświetniejsze lata ruchu harcerskiego w dwudziestoleciu międzywojennym, a także późniejsze okresy wielkich prób: okupacji hitlerowskiej (działalność Szarych Szeregów, Hufców Polskich czy Związku Koniczyn) oraz rządów systemu sowieckiego w Polsce, kiedy treści zawarte w Prawie Harcerskim pozwoliły przechować harcerskie ideały w sercach pełniących służbę Bogu i Polsce harcerek i harcerzy. Wielką rolę Prawo Harcerskie odegrało również w okresie odzyskiwania przez Polskę suwerenności, kiedy tekstem Prawa z 1936 roku posługiwali się harcerki i harcerze ze środowisk tworzących później ZHR: Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego, Ruchu Harcerskiego, Niezależnego Ruchu Harcerskiego i innych niezależnych organizacji lat 80-tych. Ważną rolę w ponownym odczytaniu treści naszego Prawa miało nauczanie Ojca Świętego Jana Pawła II, który w trud-

nym czasie komunizmu i późniejszych przemian wskazał nam wspaniałą, choć niełatwą drogę prowadzącą do Prawdy, Dobra i Piękna, poprzez umiłowanie Boga, Polski i Bliźnich.

Prawo Harcerskie brzmi następująco:

1. Harcerka/Harcercz służy Bogu i Polsce i sumiennie spełnia swoje obowiązki.
2. Na słowie harcerki/harcercza polegaj jak na Zawiszy.
3. Harcerka/Harcercz jest pożyteczny i niesie pomoc bliźnim.
4. Harcerka/Harcercz w każdym widzi bliźniego, a za brata uważa każdego innego harcerza.
5. Harcerka/Harcercz postępuje po rycersku.
6. Harcerka/Harcercz miłuje przyrodę i stara się ją poznać.
7. Harcerka/Harcercz jest karny i posłuszny rodzicom i wszystkim swoim przełożonym.
8. Harcerka/Harcercz jest zawsze pogodny.
9. Harcerka/Harcercz jest oszczędny i ofiarny.
10. Harcerka/Harcercz jest czysty w myśli, mowie i uczynkach, nie pali tytoniu i nie pije napojów alkoholowych.

W sposób szczególny harcerska idea i metoda wychowawcza znajdują odzwierciedlenie w Przyrzeczeniu Harcerskim. Rota Przyrzeczenia rozpoczynająca się od słów „Mam szczerą wolę...” wskazuje na personalistyczny charakter harcerstwa, podkreśla wolność, godność i rangę osoby jako Dziecka Bożego obdarzonego wolną wolą, a nakaz pełnienia służby „całym życiem” warunkuje istnieniem płynącej z wnętrza człowieka szczerzej woli.

Przyrzeczenie Harcerskie brzmi:

Mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętną pomoc bliźnim, być posłusznym Prawu Harcerskiemu.

Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej podjął w latach dziewięćdziesiątych i kontynuuje do dziś zadanie propagowania harcerskich ideałów: Prawa i Przyrze-

czenia Harcerskiego w środowiskach polskich na Wschodzie, gdzie wspiera od początku odtwarzające się harcerstwo na Litwie, Łotwie, Ukrainie, Białorusi, a także w Estonii, Mołdawii i Kazachstanie.

W gromadach zuchowych (najmłodszym poziomie wiekowym) rozpoczyna się pracę wychowawczą w oparciu o Prawo Zucha stanowiące dostosowaną do wieku odbiorców wykładnię tych samych prawd i ideałów, na których opiera się Prawo Harcerskie.

Prawo Zucha ujęte zostało w następujących słowach:

1. **Zuch kocha Boga i Polskę.**
2. **Zuch jest dzielny.**
3. **Zuch mówi prawdę.**
4. **Zuch pamięta o swoich obowiązkach.**
5. **Wszystkim z zuchem jest dobrze.**
6. **Zuch stara się być coraz lepszy.**

Rolę wartości chrześcijańskich w realizowanym w ZHR systemie wychowawczym, w sposób jednoznaczny opisuje jego Statut określający, iż **instruktorami Związku mogą być wyłącznie chrześcijanie**. Drogowskazem na drodze formowania chrześcijańskiego i ogólnoludzkiego jest Patron Harcerstwa bł. ks. podharczmistrz Stefan Wincenty Frelichowski. Wiele wskazań i zadań dla naszej pracy odnajdujemy w nauczaniu Ojca Świętego Jana Pawła II, szczególnie w Jego słowach kierowanych do młodych i do Harcerstwa.

Podstawy ideowe harcerskiego systemu wychowawczego opierają się na wyrażonej przez każdego członka Związku woli służby Bogu, Polsce i bliźnim. Tak rozumiana służba Bogu to identyfikowanie się z zasadami wyznawanej wiary i wypełnianie wynikających z niej obowiązków, służba Polsce oznaczająca powinności patriotyczne i obywatelskie, a także służba bliźnim opar-

ta na poczuciu przynależności i współodpowiedzialności za wspólnoty, w których harcerka czy harcerz żyją – wspólnotę ogólnoludzką, narodową, lokalną i wreszcie najbliższą – rodzinę. Dzięki takiej postawie harcerze stają się użyteczni jako obywatele – czynni, odpowiedzialni, aktywni uczestnicy życia społecznego. Z nakazów służby bliźniemu wypływa również nakaz służby sobie rozumiany jako odpowiedzialność za własny, zgodny z ideałami harcerskimi rozwój.

Odwołując się do teorii pedagogicznych, podstawą wychowania harcerskiego jest personalizm chrześcijański, który bierze pod uwagę odrębność i jedyność osoby ludzkiej. W wymiarze pedagogicznym personalizm porządkuje relację pomiędzy samodoskonaleniem, służbą oraz celami wychowania i wyjaśnia, iż człowiek jest istotą potencjalną, a zatem dynamiczną. Oznacza to, że zawsze jest on w stanie postąpić o krok dalej na drodze realizacji swojego powołania. Człowiek zmierza ku pełni w sposób najdoskonalszy, gdy ofiarowuje siebie w służbie. Jednak by móc służyć drugiemu, by móc nachylić swoją wolną wolę ku bliźniemu, człowiek musi w pełni sobą rozporządzać, w pełni odpowiadać za siebie i swoje wybory. Temu celowi służy samodoskonalenie we wszystkich wymiarach: duchowym, emocjonalnym, intelektualnym, fizycznym i społecznym. Zatem człowiek nie inwestuje w siebie oprócz służby bliźniemu, lecz po to, by móc służyć jak najbardziej umiejętnie, odpowiedzialnie, niezawodnie, uczciwie, bezinteresownie.

Cele ideowo-wychowawcze ZHR – stowarzyszenia posiadającego status organizacji pożytku publicznego – zapisane są w Statucie ZHR, zaś zasady i metody ich realizacji określone są w regulaminach wewnętrznych określających ustrój i strukturę organizacji.

II. Cele wychowania ZHR

Harcerstwo ma na celu wychowanie metodą harcerską – w myśl Przyrzeczenia i Prawa Harcerskiego – dzielnych, prawych i zdolnych do poświęceń ludzi. W wychowaniu harcerskim chodzi przede wszystkim o stwarzanie warunków do **harmonijnego i pełnego rozwoju człowieka we wszystkich obszarach jego osobowości**: duchowym, emocjonalnym, intelektualnym i fizycznym oraz pomoc w odnalezieniu miejsca w społeczeństwie prowadzącego ku spełnieniu człowieka jako osoby ludzkiej. Cechą wychowania harcerskiego jest szczególne uwrażliwienie młodego pokolenia na przyjmowanie postaw i realizację działań najbardziej potrzebnych współczesnej Polsce.

W szczególności chodzi o:

1. Dawanie świadectwa wiary i zasad chrześcijańskich w życiu codziennym i harcerskiej służbie.
2. Przyposobienie do służby bliźniemu w miłości i wierności poczynań;
3. Włączenie się w budowę cywilizacji życia i miłości, kształtowanie postaw szacunku dla życia od poczęcia aż do naturalnej śmierci.
4. Rozwijanie postawy aktywnej obrony prawdy i walki ze złem i przeciwstawiania się relatywizmowi, zakłamaniu, korupcji, przemocy.
5. Rozwijanie pogody ducha, entuzjazmu i optymizmu, siły woli i wytrwałości oraz umiejętności wyznaczania sobie realnych celów.
6. Wychowanie do dialogu z drugim człowiekiem, począwszy od wzajemnej akceptacji i zrozumienia opartych na szacunku dla godności osoby, poprzez budowanie więzi międzyludzkich i animację wspólnych działań aż po tworzenie wspólnot.
7. Wychowanie do świadomego szukania swojego powołania, w tym w szczególny sposób do ugruntowania podstawowego powołania do współtworzenia własnej rodziny i współodpowiedzialności za nią oraz do wypełniania przypadających w tej rodzinie funkcji.
8. Kształtowanie zmysłu obywatelskiego i cnót społecznych: odpowiedzialności za swoje czyny i za wspólnotę, aktywności społecznej, pracowitości, rzetelności, odwagi i poświęcenia.
9. Kształtowanie szacunku dla pracy ludzkiej jako wartości społecznej, fachowości i rzetelności wykonywania każdej pracy.
10. Naukę praworządności opartej na umiłowaniu prawdy we wszelkiej aktywności zarówno prywatnej jak i publicznej, przeciwstawianie się partykularnemu i wypaczonemu tworzeniu i interpretowaniu prawa, dążenie do ugruntowania autorytetu działań o charakterze prawnym i legalnym oraz wdrażanie zasad demokracji jako systemu regulującego stosunki międzyludzkie dla dobra publicznego i indywidualnego obywateli.
11. Wychowanie w duchu umiłowania ojczyzny i szacunku do jej historii, odczytywanie i naukę postaw patriotycznych we współczesnej rzeczywistości, rozumienie i współtworzenie dorobku narodowego, pielęgnowanie i pomnażanie dorobku kultury i tradycji narodowej, idące w parze z otwarciem na rzeczywiste wartości płynące z Europy i świata oraz na problemy innych narodów.
12. Służbę wobec wspólnot i społeczeństwa, rozumianą jako służba Bogu i służba Polsce, tworząca wśród kultury współczesnego egoizmu obszar troski o pełne wychowanie dzieci i młodzieży.
13. Wypełnianie społecznej roli ZHR (drużyn, hufców, chorągwi i całego Związku) jako środowiska wychowania i służby.
14. Publiczne zaistnienie przedstawicieli harcerstwa w środowiskach społecznych, także jako wychowawców oddziaływujących z pozycji etyki chrześcijańskiej.
15. Kształtowanie elit społecznych o wysokich normach społecznych (ludzi mądrych, o dużym potencjale intelektualnym, żyjących odważnie w zgodzie z wartościami), kształtowanie uczuć, osobowości i charakteru.
16. Prowadzenie działań profilaktycznych polegających na promocji zdrowego stylu życia i dbałości o rozwój fizyczny oraz zapobieganie zagrożeniom poprzez rozwijanie umiejętności radzenia sobie z wy-
mogami życia.

III. Metoda harcerska

Metoda harcerska jest prostym, spójnym i konkretnym sposobem praktycznej realizacji harcerskiego wychowania. Określa ona sposób zmierzania do celów harcerskiej pracy, wyznacza zasady działania instruktorów i całej organizacji, decyduje o sposobie realizacji programu. Metoda harcerska opiera się o konsekwentnie wynikające z siebie i wzajemnie powiązane elementy. Poszczególne jej zasady i podstawowe środki użyte razem **stanowią jedność, której nie można dzielić na mniejsze części**. Nie można także z którejkolwiek z nich zrezygnować bez ryzyka zaprzeczenia celowości harcerskiej pracy. Metoda harcerska sięga początków skautingu i harcerstwa polskiego, a doświadczenia w jej stosowaniu wskazują, iż stanowi ona system skuteczny i uniwersalny.

Kardynalne zasady metody harcerskiej:

1. Źródła metody harcerskiej miały miejsce w obserwacji naturalnych skłonności i możliwości wychowanków. Z tych źródeł wypływa pierwsza kardynalna zasada metody harcerskiej: **zasada naturalności**. Poszanowanie tej zasady powoduje, iż zamiast walczyć z nieokiełznanym temperamentem młodych ludzi, zamiast tępić ich naturalny, nie zawsze akceptowany przez dorosłych styl życia, system wychowania harcerskiego stara się go wykorzystać i zaprząć do pracy dla ich własnego dobra, a pośrednio także dla dobra ogółu. Tworzone w pracy harcerskiej sytuacje wychowawcze wykorzystują cechy charakterystyczne dla wieku harcerki i harcerzy: entuzjazm, pragnienie przygód i przeżyć.

2. Zgodnie z pierwszą zasadą metody, harcerski system wychowawczy odwołuje się nie do abstrakcji, ale do konkretnych cech i skłonności harcerki i harcerzy. Rozwinięciem tej logiki jest druga kardynalna zasada metody harcerskiej – **zasada oddziaływania od wewnątrz** lub inaczej zasada indywidualizacji. W myśl tej zasady nie tylko ogólnie znane, naturalne skłonności młodych ludzi, ale również, czy raczej przede wszystkim indywidualne możliwości, potrzeby i oczekiwania każdego z nich, są podstawą prowadzonej pracy wychowawczej. Zgodnie z tą zasadą harcer-

stwo jest miejscem, w którym jednostkom stwarza się warunki do rozwijania w sobie wartości osobistych i społecznych, wartości, których załączki tkwią w każdej dziewczynie czy chłopaku. Metoda harcerska nakazuje w każdym z nich szanować wolnego człowieka, brać po uwagę to, kim jest, co czuje, o czym marzy. Harcerstwo sprzyjać ma wyrażaniu się osobowości. Dlatego w pracy harcerskiej tak bardzo uwzględnia się zainteresowania oraz cechy charakteru młodych ludzi i wzbogaca je w nowe, pozytywne elementy. Czyni się to w sposób elastyczny, zależny od reakcji młodego człowieka, którego oddziaływanie to dotyczy, tak by skutecznie wydobywać z niego to wszystko, co drzemie w jego duszy i jest dobre.

3. Aby postulaty zawarte w pierwszych dwóch kardynalnych zasadach metody harcerskiej mogły być skutecznie wypełniane, konieczne jest spełnienie warunku określonego zasadą trzecią: **zasadą dobrowolności** i świadomego stosunku do harcerstwa. Stanowi ona, iż przynależność do organizacji harcerskiej nie może być w żaden sposób narzucana z zewnątrz. Najważniejsza jest gotowość i szczerowość woli przyszłej harcerki czy harcerza. Wraz z dobrowolną przynależnością, za równie ważny uznaje się świadomy stosunek do harcerstwa jego uczestników: zuchenek, zuchów, harcerek, harcerzy, instruktorek i instruktorów. Poziom tej świadomości jest zróżnicowany, zależnie od wieku, rozwoju i możliwości. Jednak bez względu na te czynniki, w każdej chwili swego harcerskiego życia młody człowiek powinien wiedzieć, dlaczego należy postępować tak, a nie inaczej. Z tych powodów tak wielką rolę w wychowaniu harcerskim i w stosowaniu metody harcerskiej odgrywa Prawo Harcerskie (u zuchów – Prawo Zucha). Poprzez Prawo Harcerskie, harcerka i harcerz, podejmują osobiste zobowiązanie postępowania w określony sposób, a także przyjmują wobec grupy koleżanek czy kolegów odpowiedzialność za dotrzymanie danego słowa. Stałe utożsamianie się z harcerskimi wartościami i wspieranie harcerki i harcerzy w dążeniu do tych ideałów, czyni z Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego skuteczny instrument w rozwoju młodych ludzi.

4. Naturalność metody harcerskiej wymaga specyficznych sposobów oddziaływania – ich ogólną cechą oddaje doskonale kolejna kardynalna zasada metody harcerskiej: **zasada oddziaływania pośredniego**, czyli wychowanie przez czyn, a nie umoralniające pogadanki; uczenie się przez działanie, a nie mówienie o nim; doświadczenie przez przeżycie, a nie wykład. Zasada ta sprzeciwia się podawaniu gotowej wiedzy czy poglądów, zachęca natomiast harcerskich wodzów do stwarzania praktycznych warunków i sytuacji stawiających harcerki i harcerzy przed potrzebą czynu, umożliwiających ich nieskrępowany rozwój, samodzielne kształtowanie się i zbliżanie do celu-ideału opisanego w Harcerskim Prawie. Najważniejszy w skutecznym stosowaniu zasady oddziaływania pośredniego jest przykład osobisty i postawa etyczna instruktora. Stanowią one najpełniejszy i najskuteczniejszy sposób realizacji zasady pośredniego oddziaływania. Ponieważ źródłem kształtowania postaw są rozliczne, konkretne sytuacje wychowawcze, jakie stwarza harcerski program, szczególnie ważna w toku stosowania tej zasady staje się dla instruktorów umiejętność odróżniania celów od środków – umiejętność, która chroni ich przed schodzeniem na manowce pracy wychowawczej. Zasada pośredniości nie wyklucza stosowania w niewielkim zakresie form bezpośredniego oddziaływania na wychowanka. Musi to jednak odbywać się z zachowaniem ściśle określonych form metodycznych i obrzędowych. Przykładem może tu być obrzędowa gawęda dla harcerzy, dyskusja w drużynie wędrowniczej przy obozowym ognisku, czy indywidualna rozmowa drużynowego lub kapelana z wychowankiem który naruszył obowiązujące w harcerstwie normy etyczne.

5. Oczywistą konsekwencją zasady poprzedniej jest **zasada oddziaływania pozytywnego**. Wychowując przez przykład, należy opierać się na wskazaniach, a nie zakazach, kreować przykłady postaw zgodnych z harcerskimi ideałami, a nie szukać i piętnować tych, którzy z Prawem Harcerskim niewiele mają wspólnego. Zasada niniejsza pokazuje, że w wychowaniu harcerskim chodzi o tworzenie warunków do rozwoju dobra, a nie koncentrowanie się na zwalczaniu zła. W harcerstwie nie ma miejsca na złość, nienawiść, niszczenie. Jest natomiast poszukiwanie wszystkiego, co w konkretnej osobie najlepsze i stymulowanie rozwoju tego dobra.

6. Kolejną, ostatnią już zasadą nadającą harcerstwu unikatowy charakter jest **zasada wzajemności oddziaływań**. Według niej w harcerstwie granica pomiędzy wychowankiem a wychowawcą nie jest ostra. Instruktor oddziałuje na harcerzy jako starszy brat, przyjaciel, przewodnik. Ale i harcerska gromada oddziałuje na instruktora. Świadomi instruktorzy traktują to jako nieocenioną pomoc w samowychowaniu. Oddziaływanie drużyny w praktyce ma szczególne znaczenie w kształtowaniu osobowości instruktora. Stanowiący warunek dobrej pracy instruktorskiej udział w kursach i seminariach nie jest w stanie go zastąpić. Stosowanie

tej zasady opiera się o propagowane w harcerstwie braterstwo wszystkich harcerek i harcerzy. Innym przejawem wzajemności oddziaływań są wpływy wzajemne członków grup rówieśniczych – zastępów. Tworzone w nich relacje, swoisty duch zastępu – oddziałują motywująco, wspierają budowanie wspólnego systemu wartości i uwarzliwiają na potrzeby innych.

Podstawowe środki harcerskiej metody:

Podstawowymi środkami służącymi realizacji metody harcerskiej są:

a) Wypływający z zasady naturalności i wzajemności oddziaływań **system zastępowy**, czyli oddziaływanie poprzez udział w małych, naturalnych grupach. Ten środek metody harcerskiej, odróżniając w sposób oczywisty harcerstwo od wielu innych organizacji wychowawczych, odwołuje się do istnienia wśród młodych ludzi małych grup dobranych na zasadzie przyjaźni, więzów koleżeńskich, wspólnych zainteresowań – z naturalnym wodzem na czele. Zastęp harcerski odpowiadający rzeczywistej formie „bandy podwórkowej”, której podsunęto harcerski tryb życia, owiany jest dodatkowo atmosferą Harcerskiego Prawa Przyrzeczenia. Jest on małą harcerską społecznością, w której indywidualności poszczególnych jej członków mają możliwość stykać się ze sobą, kształtować, zawiązywać więzi przyjacielskie i społeczne. To, co dzieje się w zastępie harcerskim: trwałe charakter związków łączących członków zastępu, ich identyfikacja z wspólnymi celami, wzajemne dogłębne poznanie, zrozumienie w grupie wraz z poczuciem wolności i spontaniczności – stanowi idealną atmosferę do przekształcania się harcerki i harcerza w dorosłego człowieka. Daje to możliwość twórczych poszukiwań, prowadzi do samorządności, uczy akceptacji wspólnych idei i odpowiedzialności. Dopiero praca w zastępie prawdziwie pobudza samodzielność i twórcze siły dziewcząt i chłopców. W systemie zastępowym szczególną rolę odgrywają mali wodzowie – zastępowi. Dzięki metodzie harcerskiej stają się oni, wprawdzie nieświadomymi, ale zaangażowanymi i skutecznymi wychowawcami. Charakter oddziaływań naturalnej grupy i rola jej wodza zmienia się zależnie od wieku jej członków, co znajduje swoje odzwierciedlenie w metodyce pracy na poszczególnych poziomach wiekowych.

b) **wzorzec osobowy instruktora**, w sferze idei opisany w Prawie Harcerskim, a w praktyce uosabiający się w postawie wodza – drużynowego, hufcowej i hufcowego, komendantki i komendanta chorągwi, Naczelniczki i Naczelnika. Sięgając do zasad naturalności i pośredniości wychowania, przykład osobisty instruktora stanowi najważniejszy sposób wskazywania postaw propagowanych przez harcerski system wychowawczy. Działanie tego środka, wzmacnianego ustawiczną pracą nad sobą, umożliwia właściwe ukierunkowanie pracy wychowawczej. Cała trudność i zarazem prostota harcerskiego systemu wychowania wypływa z faktu, iż wychowanie przez przykład osobisty udaje się naprawdę jedynie wtedy, gdy postawa etyczna instruktora

wypływa z jego głębokich dążeń i przekonań. Jednocześnie na poziomie hufców, chorągwi i całej Organizacji wiele uwagi poświęca się pracy z instruktorami służącej poszerzaniu wiedzy, rozwijaniu zainteresowań i pasji, a także wspieraniu w rozwoju intelektualnym i duchowym.

c) **stopniowanie trudności** jest środkiem głęboko osadzonym w zasadzie indywidualizacji oddziaływań. Stosowanie tego środka nakazuje, by programy i zajęcia harcerskie, zależnie od wieku i umiejętności, służyły stałemu doskonaleniu się. Zdarzenia i zajęcia, jakie pojawiają się w pracy wychowawczej nie mogą się więc powtarzać w sposób automatyczny – każda następna sytuacja powinna przynosić nowe bodźce, umożliwiając postęp i rozwój. Młodzi ludzie w naturalny sposób chcą powiększać swoje zdolności, ale równocześnie potrzebują do tego regularnych bodźców w postaci sukcesów. Wyznaczane cele muszą stanowić wyzwanie, ale i być zarazem celami osiągalnymi. Cel ambitny, jasno określony i zarazem dający się osiągnąć jest najlepszą motywacją. W oparciu o ten środek tworzy się w harcerstwie m.in. systemy stopni i sprawności.

d) **wychowanie w oparciu o przyrodę** jako element programu harcerskiego, wypływa bezpośrednio z podstawowych zasad metody – szczególnie zasady naturalności i pośredniości oddziaływań. Obserwacja środowiska naturalnego, wytwarzanie emocjonalnego stosunku do jego różnorodnych przejawów, ułatwia wprowadzenie w pracę wychowawczą właściwego budowania relacji młodego człowieka ze światem i rozłożenia akcentów w tworzeniu systemu wartości.

Warunki dodatkowe:

Skuteczność harcerskiej metody wychowawczej wymaga spełnienia kilku dodatkowych, istotnych warunków. Jednym z nich jest **partnerstwo instruktorów i rodziców** harcerek i harcerzy we wspólnym dziele wychowania. Pierwszoplanową rolę w tym procesie mają rodzice, gdyż to rodzina jest naturalnym środowiskiem, w którym kształtuje się charakter i system wartości młodego człowieka. W tak rozumianym partnerstwie harcerstwo spełnia rolę służebną wobec wychowania w rodzinie.

Dalszym warunkiem jest osobiste zaangażowanie instruktorów wszystkich szczebli wynikające z ideowości i poczucia służby, a nie zaspokajania prywatnych potrzeb i ambicji. Stąd w ZHR wszystkie funkcje wychowawcze od drużynowej/drużynowego aż do Przewodniczącego Związku **pełnione są społecznie**, bez jakiegokolwiek formy wynagrodzenia finansowego.

Ważnym elementem metody stosowanej w ZHR jest **równoległe działanie dwóch pionów wychowawczych męskiego i żeńskiego**, które powinny ze sobą współpracować. Przyczyną takiego prowadzenia pracy harcerskiej jest m.in. oparcie się o chrześcijański model ról społecznych kobiety i mężczyzny, co w związku z przekazywaniem postaw i wartości przede wszystkim przez przykład osobisty instruktora,

wymaga osobnej pracy kobiet-wychowawców z dziewczętami i mężczyzn – z chłopcami. Przyczyną takiego podziału jest też występowanie odrębnych potrzeb, warunków i możliwości psychofizycznych obu płci, co wymaga stosowania odmiennych form i programów pracy tak, aby jak najlepiej przygotować młodych ludzi do przyszłych powołań życiowych.

Poziomy wiekowie:

W ZHR praca wychowawcza prowadzona jest w oddzielnych poziomach wiekowych, co wynika z głębokich różnic psychofizycznych dzieci i młodzieży w poszczególnych okresach życia. Podział ten umożliwia stosowanie odmiennej metodyki i form pracy dostosowanych do różnic wiekowych.

1. Zuchy to dzieci w wieku od 7 do 10 lat, pracujące w gromadzie (żeńskej lub męskiej), a w trakcie zbiórek w małych grupach – szóstkach. Zuchy poprzez zabawę, która stanowi podstawę metodyki zuchowej, zdobywają gwiazdki i sprawności, a wiedzę i umiejętności rozwijają w kolejnych cyklach zabawowych, w których do konkretnej fabuły dobiera się różnorodne formy pracy.

2. Harcerki i harcerze to młodzież w wieku od 11 do 14 lat, pracująca w drużynie (żeńskej lub męskiej) podzielonej na zastępy (6-10 osób), na czele których stoją naturalni wodzowie – zastępowe i zastępowi. Poprzez stawianie harcerek i harcerzy w sytuacjach wymagających samodzielnego rozwiązywania problemów i przewycięzania przeciwności losu, rozwijają się w nich wolę pracy nad sobą, zdobywania wiedzy i umiejętności na coraz wyższym poziomie. W drużynie narzędziem pracy nad sobą są stopnie i sprawności harcerskie.

3. Wędrowniczki i wędrownicy to młodzież w wieku od 15 do 18 lat. Pracuje ona drużynami żeńskimi i męskimi. Realizacja pracy wychowawczej w oparciu o system zastępowy przyjmuje odmienne formy niż w drużynie harcerzy. Dopuszczalny jest zarówno stały jak i doraźny, zmienny podział na patrole – dostosowany do realizacji zadań wychowawczych i programowych, a także podział na sekcje – powstałe w jednym konkretnym celu lub skupiające uczestników o podobnych zainteresowaniach. Istotą wędrownictwa jest samodoskonalenie i poszukiwanie swojego miejsca w dorosłym życiu, a także realizowana indywidualnie i w grupie służba. Działania, które podejmują wędrowniczki i wędrownicy często są dla nich wyczynem i przygodą życia.

4. Harcerki starsze i harcerze starsi skupiają się w tak zwanych kregach harcerstwa starszego. W pracy kregów może występować koedukacja. Młode kobiety i młodzi mężczyźni (minimum wieku 18 lat) wchodzi wspólnie w dorosłe życie, pomagając sobie, dzieląc się doświadczeniami i wiedzą podczas wspólnych dyskusji, warsztatów, a także poprzez działania na rzecz społeczności lokalnej. Kregi zrzeszają też ludzi dojrzałych pragnących kontynuować życie zgodnie z ideałami harcerskimi, pozostać w gronie przyjaciół z lat młodości i utrzymywać więź z organizacją harcerską.

IV. Program pracy harcerskiej

Programy harcerskie stwarzają warunki do oddziaływań wychowawczych w kierunkach:

- pełnego i integralnego wychowania osoby,
- wychowania harcerki i harcerza do życia w społeczeństwie, w tym do służby Bogu, Polsce i bliźnim.

Programy te uwzględniają w pierwszej kolejności etap rozwoju i indywidualne potrzeby wychowanka.

Wychowanie osoby

Kształtowanie osobowości jest działaniem w kierunku integralnego rozwoju całego człowieka. Obejmuje ono swym zasięgiem:

1. Rozwój duchowy

- kształtowanie postawy chrześcijańskiej, poznawanie zasad wiary, poszukiwanie Stwórcy przez dzieła stworzenia, umiejętność modlenia się i kontemplacji, dzielenia się wiarą,
- budowanie wartości etycznych w oparciu o Dekalog i Prawo Harcerskie,
- poznawanie i kształtowanie własnego powołania: życia w rodzinie, życia konsekrowanego, życia w samotnej służbie bliźniemu,
- kształtowanie braterstwa i poczucia honoru – miłość bliźniego, odkrywanie godności drugiego człowieka, solidarność i służebność, otwartość, ufność, nawiązywanie prawidłowych więzi z drugim człowiekiem.

2. Rozwój uczuciowo-emocjonalny

- poznanie własnej sfery uczuciowej, umiejętność kierowania uczuciami, pielęgnowanie wrażliwości (np. na piękno, cierpienie), uwalnianie ocen i sądów spod wpływu uczuć,
- kształtowanie poczucia własnej wartości, poznanie prawdy o sobie, akceptacja siebie, umiejętność oceny swoich zachowań, poznanie granic ludzkiej wolności – świadome posłuszeństwo, gotowość do poświęceń,
- kształtowanie woli i charakteru (pracowitość, rzetelność, wytrwałość, silna wola, odpowie-

dzialność, przezorność, autentyzm i odwaga podejmowanych działań, zdolność realizacji zamierzonych celów),

- poznanie własnej sfery seksualności – kobiecości lub męskości, ojcostwa i macierzyństwa, odkrywanie znaczenia wierności, panowanie nad popędami.

3. Rozwój intelektualny

- kształtowanie zdolności spostrzegania i kojarzenia (sprawność zmysłów, umiejętność obserwacji, dobra pamięć, szybka reakcja, umiejętność koncentracji, zdolność kojarzenia),
- rozwijanie aktywności intelektualnej (poszukiwanie prawdy, przezwyciężenie lenistwa myślowego), poznanie swoich uzdolnień, rozszerzanie zainteresowań, umiejętność przyswajania wiedzy oraz analizy i syntezy, kreatywność, budowa struktur myślowych, umiejętność wypowiedzania się, pogłębianie wiedzy i umiejętności m.in. poprzez wykorzystywanie wiedzy teoretycznej),
- pobudzanie aktywności kulturalnej (poznawanie dorobku kultury, umiejętność kształtowania i odbierania przekazu myśli poprzez sztukę lub literaturę).

4. Rozwój społeczny

- kształtowanie postawy aktywności społeczno-politycznej (umiejętność obserwacji zjawisk i zdarzeń, włączanie się w życie publiczne),
- rozwijanie umiejętności organizacyjnych, umiejętność animacji działań w środowisku.

5. Rozwój fizyczny

- zdrowie, hart, sprawność fizyczna.

Wychowanie do służby

Realizacja integralnego wychowania człowieka nie może dokonać się bez relacji wobec drugiej osoby to jest: Boga Osobowego; Narodu, wspólnot i społeczności lokalnych; własnej rodziny i każdego bliźniego.

1. Służba Bogu

- stosowanie w życiu codziennym zasad Dekalogu,

- codzienna modlitwa i rozważania oraz udział w praktykach religijnych,
 - życzliwe dzielenie się wiarą z bliźnimi,
 - aktywna obecność we wspólnocie ludzi wierzących.
2. Służba Polsce
- kształtowanie postawy patriotycznej zakorzenionej w historii Polski i nakierowanej na przyszłość,
 - kształtowanie postawy społecznej i obywatelskiej,
 - rozwijanie postawy przedsiębiorczości i aktywności zawodowej,
 - promowanie dobrej nauki i dobrej pracy na rzecz dobra wspólnego.
3. Służba bliźnim
- troska o własną rodzinę,
 - troska o bliźniego, służba społeczna na rzecz osób potrzebujących,
 - aktywność w sytuacjach kryzysowych,
 - dostrzeganie potrzeb w zakresie pól służby harcerskiej.

Istotą harcerskiego programu działania są przyciągające młodych ludzi przedsięwzięcia i sytuacje, których charakter umożliwia osiągnięcie celów wychowawczych w myśl harcerskich ideałów i przy zastosowaniu metody harcerskiej. W programie harcerskim można wyróżnić elementy stałe oraz propozycje programowe pojawiające się w odpowiedzi na aktualne potrzeby. Wiele elementów programu harcerskiego wywodzi się wprost z założeń poczynionych przez twórcę skautingu lorda Roberta Baden-Powella, niemala część stanowi dorobek harcerstwa polskiego gromadzony przez dziesięciolecia. Program harcerski podlega ciąglemu wzbogacaniu i rozwijaniu, gdyż każde pokolenie instruktorów jest źródłem nowych oryginalnych pomysłów programowych.

Podstawową zasadą tworzenia programu harcerskiego jest to, że powstaje on bezpośrednio w gromadach i drużynach. Program w gromadzie zuchowej opracowuje drużynowy wraz z kadrą drużyny. Program w drużynach harcerek / harcerzy opracowują drużynowi, zwykle przy udziale zastępowych działających w Zastępie Zastępowych.

Program w drużynach wędrowniczek / wędrowników oraz Kręgach harcerstwa starszego opracowuje drużynowa /drużynowy osoba przewodnicząca kręgowi przy udziale członków drużyny / kręgu. Prawo drużynowego do decydowania o programie drużyny, jest bardzo ważnym atutem harcerskiej pracy. Dzięki temu działania w poszczególnych drużynach są różnorodne, a zarazem dostosowane do możliwości i potrzeb konkretnych harcerek i harcerzy oraz lokalnego środowiska.

Hufce, chorągwie i organizacje tworzą programy wspierające podległe im jednostki w prowadzeniu

pracy wychowawczej. Są to propozycje programowe wynikające z potrzeb środowisk lub z projektów realizowanych na poziomie całej organizacji. Jednostki nadrzędne powinny zachęcać drużyny do udziału w tych przedsięwzięciach, pozostawiając jednak drużynowemu prawo do autonomicznej decyzji co do udziału drużyny w poszczególnych imprezach czy akcjach.

Ze względu na konieczność wszechstronnego przygotowania młodych ludzi do różnorodnych wyzwań i sytuacji, które niesie rzeczywistość, program harcerski przygotowany jest tak, aby zaspokajać potrzeby z różnych obszarów zainteresowań, wiedzy i umiejętności. Kierując się wymogiem **atrakcyjności**, harcerstwo funkcjonuje na bardzo różnorodnych obszarach działania: harcerzy spotkać można zarówno na szlaku turystycznym, jak i na scenie teatru amatorskiego, w szybowcu wykonującym podniebne akrobacje, jak i w studio telewizyjnym podczas dyskusji o sprawach publicznych. Wszystko, co może zainteresować młodych ludzi, a pozostaje zgodne z duchem Prawa Harcerskiego – może być częścią harcerskiego programu, którego istotnym elementem pozostają przygoda i tajemniczość wyrażająca się między innymi w tradycyjnych obrzędach i zwyczajach każdej z drużyn.

Jednym ze stałych elementów, na którym w sposób naturalny buduje się większość harcerskich programów jest także **bliskość przyrody**, która ułatwia odwołanie się do fundamentalnych wartości oraz prawa naturalnego i przywraca właściwe proporcje w relacjach ja-świat. Puszczalstwo, stanowiące fundament harcerskiego działania jest nie tylko przygodą, kształtowaniem charakterów, sztuką przetrwania oraz okazją do wdrażania postaw pozostających w zgodzie z zasadami ekologii. Potrzeba bliskości przyrody sięga głębiej – pomaga człowiekowi otoczonemu wytworami cywilizacji odkrywać zatracone poczucie więzi ze światem, pozwala lepiej zrozumieć miejsce człowieka w świecie, a poprzez obserwację piękna i harmonii natury, bezpośrednio doświadczyć wielkości Stwórcy oraz Jego bliskości – pod kopułą rozgwieżdżonego nieba, wśród fal na pełnym morzu, przy ogniu płonącym na polanie.

Wyrażająca się w programach pracy potrzeba obcowania z naturą, przybiera takie formy pracy jak wycieczki, rajdy, biwaki i obozy, których charakter dostosowany jest do wieku i możliwości harcerek i harcerzy. **Turystyka i obozownictwo** obok obserwacji przyrody dają również możliwość poznawania nowych miejsc obserwacji środowisk lokalnych i ich sposobu życia, otwierania się na inne kultury, a także realizacji wychowania patriotycznego. Równocześnie turystyka i obozowanie służą wyzwalamu osobistej aktywności, pozwalają na opanowanie wielu praktycznych umiejętności – technik harcerskich i sprzyjają tworzeniu całego wachlarza sytuacji wychowawczych służących kształtowaniu postaw i charakterów.

W programie harcerskim obowiązuje **zasada ciągłości pracy**, która oznacza nieustanne wychowanie,

gotowość do pełnienia służby. Praktyczny wymiar tej zasady związany jest z kontynuacją działań wychowawczych zarówno podczas roku szkolnego jak i w czasie wakacji. Praca śródroczna zwieńczona obozem nadaje odpowiedni rytm pracy drużyny. Cykl pracy drużyny, zwany rokiem harcerskim, obejmuje rekrutacje do drużyny, cykl zbiórek i akcji śródrocznych, zimowisko harcerskie lub zimowe zajęcia nieobozowe, oraz obóz harcerski.

Istotną cechą harcerskiego programu jest oparcie go na **samodzielności** drużyn, a także samodzielności harcerek i harcerzy. Zaradność i odpowiedzialność za siebie, za powierzone sobie osoby, a także środki materialne, przygotowują młodych ludzi do kierowania własnym życiem i poruszania się w rzeczywistości rynkowej.

Samodzielność harcerek i harcerzy, dzięki **harcerskiemu braterstwu** doskonale przekłada się na budowanie wspólnoty. Współpraca i wzajemna pomoc, działanie dla wspólnego dobra to kolejne cechy harcerskiego programu. Pojęcie dobra wspólnego rozciąga się również na otaczający świat. Nakaz **służby** płynący z Harcerskiego Prawa i Przrzeczenia wyraża się nie tylko w podejmowaniu działań o oczywistym charakterze pomocy innym jak np. służba ratownicza i porządkowa na uroczystościach państwowych i kościelnych. Nakaz ten oznacza także takie ukierunkowanie wszystkich działań, aby były one pożyteczne, prowadziły ku dobru w wymiarze doczesnym i ostatecznym.

Program pracy harcerskiej stanowić ma odpowiedź na zmieniające się potrzeby dziecka, a potem młodego człowieka. Dlatego w programach dużo miejsca zarezerwowano na przedsięwzięcia umożliwiające racjonalizację instynktu walki i współzawodnictwa, a także dające możliwość samosprawdzenia się i motywujące do rozwoju. Taką funkcję spełniają **gry, zawody i harce**, które rozwijają również charakter i wolę, zdrowie i siłę, wiedzę i umiejętności. W harcerstwie każde zadanie może mieć charakter gry, zmagania się i ćwiczenia. Stałym elementem tych form aktywności jest ruch i wysiłek fizyczny oparty o reguły sportowej gry. Sport i edukacja zdrowotna kształtują wśród har-

cerki i harcerzy zdrowy tryb życia, troskę o sprawność ciała i umysłu, którą potwierdza również ostatni punkt Prawa Harcerskiego. Poza fizycznymi aspektami rozwoju człowieka niezwykle istotne w tworzeniu programów pracy jest odpowiadanie na intelektualne i kulturalne potrzeby młodego człowieka, a także generowanie tych potrzeb w coraz szerszym zakresie. Począwszy od nauki piosenek harcerskich, przez inscenizacje, harcerski teatr, prowadzenie harcerskich kronik, wyszywanie sprawności i proporców, zdobnictwo następuje pobudzenie wrażliwości w sferze artystycznej. Gawędy, dyskusje, odpowiedni dobór indywidualnych lektur stymulują naturalną ciekawość dziecka, prowokują do stawiania pytań i poszukiwania na nie odpowiedzi.

Ważnym elementem harcerskiego programu jest **obrzędowość i tradycja harcerska**. Stanowi element identyfikujący dla członków oraz określa ogólne formy i relacje wychowawcze, tworząc wewnętrzny język komunikacji i organizacji danej jednostki harcerskiej. Obrzędowość reguluje wszystkie elementy działania – poprzez elementy porządku dnia pracy harcerskiej: od pobudki z modlitwą przez apel harcerski, musztrę, ognisko, bratnie słowo i w zwykłe pozdrowienie, pełnione służby. Elementy o charakterze paramilitarnym tak jak na przykład mundur i musztra wywodzą się ze źródeł skautingu, który powstawał początkowo jako służba pomocnicza młodych chłopców przy wojsku lub z drużyn sokolich, odbywających ćwiczenia paramilitarne w okresie działań niepodległościowych przed rokiem 1918. Wszystkie te elementy wchodzą w skład tradycji i obrzędowości harcerskiej będącej swoistym językiem organizacji i kształtu zewnętrznego wychowania.

Programy harcerskie nie są skostniałe. Oprócz oczywistego korzystania z tradycyjnych, sprawdzonych wzorców i form pracy, harcerstwo chętnie sięga po współczesne treści i nowe rozwiązania. **Aktualność** programu harcerskiego oznacza szybkie reagowania na rozmaite wyzwania współczesności, gotowość do podjęcia służby w sytuacjach kryzysowych, aktywny udział we współczesnych problemach społecznych, życiu środowiska lokalnego i orientację w problemach współczesnego świata.

Program wychowania w gromadzie zuchowej

Podstawą wychowania w gromadzie zuchów jest System Tęczy, autorski program opracowany przez instruktorki i instruktorów ZHR w połowie lat dziewięćdziesiątych.

Drogowskazem jest tutaj Prawo Zuchowe, a kierunki wychowania zuchowego można ująć w następujących punktach:

- harmonijny rozwój duchowy, fizyczny, intelektualny,
- pomoc w uzyskaniu orientacji etycznej, w różnieniu dobrych i złych czynów,
- przybliżenie pojęcia „ojczyzna”, wyzwalanie pierwszych uczuć patriotycznych,
- rozwój prawidłowych postaw wobec rodziców (pomoc w domu, obowiązki, opiekuńczość),
- kształtowanie postaw użyteczności i chętniej pomocy w odpowiedzi na odkrywane przez zucha potrzeby innych ludzi,
- umiejętne współżycie z rówieśnikami – koleżeńskość,
- kształtowanie zaradności i samodzielności,
- wyzwalanie inicjatywy twórczej,
- umożliwienie aktywnego działania,
- wprowadzenie w tajniki przyrody,
- dbałość o rozwój fizyczny.

Program uwzględniający powyższe cele oparty jest na płynnym przejściu pomiędzy poszczególnymi etapami rozwoju zucha:

1. Wtajemniczenie w życie gromady – odnalezienie się dziecka w grupie rówieśniczej innej niż klasa.
2. Rozwój zainteresowań i umiejętności – podejmowanie konkretnych funkcji i zadań w gromadzie i w domu.
3. Uwrażliwienie na drugiego człowieka – kształtowanie potrzeby czynienia dobra dla innych.

Opisane etapy to trzy kolejno zdobywane gwiazdki zuchowe. Ich wymagania zawierają cele przełożone na język zrozumiałych dla dziecka konkretnych zadań. Uzupełnieniem i poszerzeniem tych zadań są wymagania zdobywanych przez zuchy sprawności. Wszystkie te elementy, zapewniające dziecku stopniowy i harmonij-

ny rozwój, zawarte są w systemie przejrzystym systemie tęczy, w której każdy kolor oznacza inną sferę działalności:

- kolor czerwony – związany jest z uczuciem, a więc Prawem Zucha, zwraca uwagę na koleżeńskość, uczucia religijne – wychowanie religijne, opiekuńczość,
- kolor żółty – wychowanie patriotyczne,
- kolor zielony – wychowanie w oparciu o kontakt z przyrodą,
- kolor niebieski – wiąże się z otoczeniem zucha: relacje ja – rodzina – ludzie wokół mnie,
- kolor fioletowy – to gromada, jej zwyczaje, obyczaje i funkcje.

Praca w gromadach dostosowana jest do poziomu wiekowego zuchów i opiera się przede wszystkim na zabawie, poprzez którą realizowane są cele wychowawcze. Praca wychowawcza w ciągu roku szkolnego realizowana jest podczas regularnie odbywających się cotygodniowych zbiórek gromady. Przywilejem wieku dziecięcego jest życie w świecie fantazji i wyobraźni, która pozwala na wcielanie się w różne postacie ze świata ludzi, bajek i zwierząt. Tematy podsuwane są w zależności od spraw, którymi żyją dzieci i które podpowiada otaczająca rzeczywistość. Aby baśniowy świat ożył, potrzebna jest odpowiednia atmosfera oraz właściwie dobrane rekwizyty, gawęda i propozycja gry. Wyobraźnia dziecka podpowiada resztę – tworzy fabułę. Mądrze pokierowana fabuła tworzy temat na kilka kolejnych zbiórek, które połączone zostają w cykl zabawowy stanowiący podstawową jednostkę programu pracy rocznej. Zwieńczeniem całorocznej pracy gromady jest uczestnictwo w kilkunastodniowej kolonii letniej.

Szczególnie ważna w drużynie zuchowej jest ciepła i serdeczna atmosfera, która sprawia, że zuchy chętnie przychodzą na zbiórkę. Odpowiedzialni za jej stworzenie są drużynowa/drużynowy zwani wodzami zuchowymi, darzeni przez swoich wychowanków ogromnym zaufaniem i autorytetem. Po okresie bycia zuchem, zuch przechodzi do drużyny harcerskiej, do czego zostaje wcześniej przygotowywany.

Program wychowania w drużynie harcerskiej

Program i metoda drużyn harcerek i drużyn harcerzy dostosowana jest do przedziału wiekowego 11-14 lat. Już od wielu lat harcerstwo zrzesza stosunkowo największy procent młodego pokolenia w tym właśnie przedziale wiekowym. Dlatego troska o program dla harcerek i harcerzy stanowi szczególne wyzwanie dla Związku.

Wiek harcerek i harcerzy to wiek pierwszego okresu dorastania, fascynacji i przygód. Wiek koleżeństwa i nierzadko zawiązywania przyjaźni „na całe życie”. Wiek jeszcze pewnej bez troski, choć równocześnie ważnych wyborów: przejścia do gimnazjum i wyboru szkoły średniej.

Z punktu widzenia harcerstwa to okres szczególnie ważny. Następuje bowiem decyzja o głębszym zaangażowaniu się i pozostaniu lub o odejściu i nierzadko zmianie stylu życia. Jest to okres, w którym harcerstwo może skutecznie przyciągnąć do wartości, które chce zaszczerpić, choć nie zawsze musi się to wiązać z pozostaniem w organizacji „na całe życie”.

Oczy i umysł młodego człowieka nie są wprost zwrócone na wartości, które proponuje harcerstwo. Harcerka/harcerz dostrzega raczej ciekawe propozycje programowe, koleżeńską atmosferę. Imponuje mu drużynowa/drużynowy oraz instruktorki i instruktorzy. Nierzadko formułuje swoją ocenę harcerstwa przez pryzmat działań zastępowej czy zastępowego. Zastępowi ci z drużyny, czy też ci z obozowego zastępu są dla wychowanka swoistą wizytówką całego Związku.

Treścią pracy drużyny są wówczas przede wszystkim techniki harcerskie, biwakowanie i wycieczkowanie, musztra oraz w – odpowiedniej proporcji – służba. Jako formy pracy pojawiają się: zbiórka zastępu i zbiórka drużyny, wycieczki, biwaki, zimowiska i to, co jest bez wątpienia najważniejsze: obóz harcerski.

Oczekiwania i możliwości psychofizyczne młodego człowieka oraz stanowiące jego dzień powszedni podstawowe obowiązki szkolne i rodzinne powodują, że w sposób naturalny w harcerstwie szukać on będzie dopełnienia tego, czego mu brakuje. Zwykle jest to poszukiwanie innych form zabawy i przygody opartej o współpracę z rówieśnikami i harcerskimi przełożonymi, którzy z racji niewielkiej różnicy wieku, znajdują z nim wspólny język i mogą pracując, pod kierunkiem drużynowych i innych doświadczonych wychowawców odnosić spore sukcesy wychowawcze.

Podstawową formą pracy drużyny są odbywające się regularnie zbiórki zastępów. Mogą one przybierać

różne formy – od spotkań w harcówce, poprzez zbiórki w mieście, w terenie, aż po wycieczki i biwaki. Zbiórki drużyny odbywają się zwykle raz lub dwa razy w miesiącu i podobnie jak zbiórki zastępów mogą przybierać najrozmaitsze formy, ograniczone jedynie pomysłowością drużynowych. Oprócz zbiórek drużyna pełni służbę, oraz uczestniczy w imprezach organizowanych przez jednostki nadrzędne – hufiec, czy chorągiew. Ukoronowaniem pracy śródrocznej są wyjazdy na zimowisko i obóz.

Wszystkie formy pracy realizowane są zgodnie z metodą harcerską, a nadrzędnym ich celem jest wychowanie młodego człowieka. Jednym z najważniejszych środków wychowawczych jest system stopni harcerskich i powiązane z nim sprawności. To ich zdobywanie jest dla harcerzy motywacją do nieustannego rozwoju i pracy nad sobą. W drużynie harcerzy zdobywane są stopnie młodzika, wywiadowcy i ćwika. W drużynie harcerek odpowiednio: ochotniczki, tropicielki, samarytanki. Następne – harcerz orli/wędrowniczka i harcerz/harcerka Rzeczypospolitej to najczęściej etapy rozwoju wędrowniczki i wędrownika oraz harcerek i harcerzy starszych.

Program wychowania w drużynie harcerskiej i ściśle związana z nim metoda, szczególnie nacisk powinna kłaść na:

- podstawowe szkolenie harcerskie związane z umiejętnością noszenia munduru, musztry i zachowania się w drużynie, nauka piosenki harcerskiej,
- budowanie więzi z zastępem i drużyną poprzez obrzędowość harcerską, zdobywanie wyróżników i oznaczeń, owołanie do historii i tradycji, wskazywanie harcerskich bohaterów,
- aktywność fizyczną i ruchową realizowaną w zadaniach związanych z technikami harcerskimi, a więc: gry w harcówce, zabawy ruchowe, gry sportowe, zwiady terenowe, terenowe gry harcerskie, wycieczki turystyczne i krajoznawcze, wycieczki specjalistyczne: górskie, rowerowe, kajakowe, marsze i biegi terenowe, biwaki i wyprawy,
- przygotowanie i organizacja zimowisk i stacjonarnych obozów harcerskich,
- realizację zadań harcerskiej służby w ciągu roku oraz na obozach.

Warto pamiętać, że poprawna realizacja programu w dużej mierze zależy od mistrzowskiego władania metodą i pomysłowości drużynowych.

Program wędrowniczy

Przez wędrowniczki i wędrowników określa się w Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej młodzież w wieku 15-18 lat skupioną w drużynach wędrowniczek oraz drużynach wędrowników. Przez szereg lat w powojennej Polsce metodyka wędrownicza nie była stosowana (choć istniało wiele drużyn, które stosowały jej elementy) i została na nowo opracowana w początkach lat 90-tych w naszym Związku. Liczba drużyn wędrowniczek i wędrowników jest obecnie mniejsza niż liczba drużyn harcerskich, ale ich potencjał i znaczenie w Związku ciągle rośnie.

Wędrownictwo, z racji zrzeszania młodzieży znajdującej się u progu samodzielności, jest harcerstwem bardziej dojrzałym. Znajduje to odzwierciedlenie w innej formie organizacji drużyny, większej indywidualizacji pracy wychowawczej i programowej, znacznie silniejszym niż na niższych poziomach zaakcentowaniu służby w programie drużyny. W drużynie wędrowniczej szczególny akcent kładzie się na pogłębienie przekazywanych treści ideowych i wychowawczych. Do ich przekazywania stosuje się zasadniczo inne formy metodyczne niż w drużynie harcerskiej.

Nazwa wędrownictwo nawiązuje do charakterystycznej dla tego wieku chęci wędrowania, uprawiania turystyki, trampingu, włóczęgi. „Wędrowanie” ma też głębsze znaczenie, odnosi się bowiem do szukania swojego miejsca w życiu dorosłym, zawodu, powołania, misji życiowej. Drużyna wędrownicza staje się środowiskiem realizacji zainteresowań i celów poszczególnych uczestników. W największej mierze inwencja programowa pochodzi od drużynowych.

Główne cechy programu drużyny wędrowniczej to wyczyn, wędrowanie i służba, a obszary działania to równomierny rozwój ducha, ciała i umysłu.

Wychowanie wędrowniczki/ wędrownika obejmuje trzy etapy:

- formację osoby, skupiającą się w dużej mierze na pracy nad sobą i wyrobieniu harcerskiego stylu,
- przygotowanie do służby indywidualnej, która wyraża się w dalszej pracy nad sobą i pozyskiwaniu umiejętności niezbędnych do pełnienia służby,
- pełnienie służby indywidualnej poza drużyną (w harcerstwie lub wobec adresata spoza harcerstwa) z zachowaniem pracy w drużynie wędrowniczej.

Program wędrowniczy zwykle koncentruje się wokół następujących aktywności (dziedzin):

- szkolenie podstawowe w zakresie noszenia munduru, musztry i zasad harcerskich, oraz uzupełniający kurs w zakresie technik harcerskich jako wprowadzenie do zasad wędrownictwa,
- budowanie więzi z drużyną i Związkiem poprzez świadomą akceptację harcerskich ideałów, stosowanie właściwych dla wieku wędrowniczego

form obrzędowości harcerskiej, zdobywanie wyróżników i oznaczeń, dyskusję o historii i tradycji harcerskiej, wskazywanie bohaterkich postaw harcerzy i młodzieży polskiej,

- kształtowanie postawy czynnego zaangażowania w życie społeczne i promowania patriotycznych zachowań podczas obchodów świąt narodowych i w ważnych momentach historycznych,
- szkolenie oraz realizacja na poziomie mistrzowskim lub profesjonalnym wybranych technik wędrowniczych: wędrówki pieszej, wędrówki górskiej, wędrówki rowerowej, pływania, wędrówki kajakowej, żeglarstwa, jazdy na nartach, uzupełniająco wybranych gier i dyscyplin sportowych,
- organizacja szkolenia i warsztatów jak również pełnienia służby z zakresu technik ratownictwa medycznego, technik łączności i komputerowych, technik audiowizualnych i innych,
- warsztaty oraz zajęcia na poziomie mistrzowskim lub profesjonalnym w zakresie form kultury, takich jak teatr, taniec, piosenka, sztuki plastyczne i inne,
- rozbudzanie zainteresowań profesjonalnych i zawodowych, organizacja spotkań z osobami profesjonalnie związanymi z konkretnym zawodem (np. prawnik, polityk, menadżer, biznesmen), dyskusja o etyce zawodowej,
- działania integrujące drużynę, współpraca z innymi drużynami wędrowniczymi, organizacja życia towarzyskiego i kulturalnego,
- problematyka rodzinna, przygotowanie do pełnienia funkcji małżonków i rodziców, wybór swojego powołania życiowego,
- realizacja zadań i gotowość do samodzielnej i świadomej służby wynikającej z potrzeb społeczności lokalnej jak również zadań okolicznościowych, nadzwyczajnych i wynikających z kryzysów i zagrożeń,
- przygotowanie i organizacja zimowisk, stacjonarnych oraz wędrownych obozów harcerskich, wypraw zagranicznych i wypraw specjalistycznych,
- podejmowanie służby dla umacniania i odtwarzania drużyn harcerskich na Wschodzie,
- realizacja programu duszpasterskiego w ciągu roku harcerskiego jak i na obozie, współpraca z kapelanem, właściwe stosowanie form religijnych, udział i służba w trakcie uroczystości religijnych.

Obok systemu stopni harcerskich, ważnym elementem systemu wędrowniczego jest zdobywanie naramiennika wędrowniczego – znaku przynależności do społeczności wędrowniczek i wędrowników. System sprawności dla wędrowniczek i wędrowników przewiduje zdobywanie sprawności na poziomie mistrzowskim, a także państwowych uprawnień specjalistycznych. Metoda wędrownicza obejmuje również sprawności indywidualne z zakresu kształcenia woli, charakteru i hartu ducha oraz próby wodzowskie.

Program dla harcerek i harcerzy dorosłych

Głównym celem harcerstwa jest wychowywanie młodych ludzi. Organizacja harcerska, oddziałuje także na osoby dorosłe: instruktorki i instruktorów harcerskich we wszelkiego rodzaju jednostkach harcerskich i na wszystkich szczeblach harcerskich władz oraz harcarki i harcerzy starszych nie będących instruktorami – w kręgach harcerstwa starszego.

Mimo, iż w ZHR w sposób oczywisty dostrzec można rozróżnienie pomiędzy uczestnikami czyli zuchami, harcerzami i wędrownikami, będącymi przede wszystkim wychowanekami (choć jedna z zasad metody harcerskiej, zasada wzajemności oddziaływań również im przyznaje rolę wychowawczą), a instruktorami – będącymi przede wszystkim wychowawcami, to jednak funkcjonowanie organizacji harcerskiej w sposób naturalny buduje programy wychowawcze także dla instruktorek i instruktorów. Zakładają one samorozwój i pracę nad sobą jako elementy prób na kolejne stopnie instruktorskie, a także najwyższy stopień harcerski – Harcerki / Harcerza Rzeczypospolitej.

Oczywistym elementem programu wychowawczego instruktorów jest udział w przejawach wewnątrzwiązkowej demokracji (wybory władz), a także bezpośrednim kierowaniu poszczególnymi jednostkami Związku.

Ważną częścią programu staje się także udział w licznych przedsięwzięciach o charakterze konferencji, kursów i warsztatów, ale przede wszystkim – udział w życiu środowisk instruktorskich, do których należą. Środowiska te to grupy instruktorek i instruktorów z tych samych jednostek: szczepów, hufców, a także specjalne jednostki organizacyjne – kręgi instruktorskie, zrzeszające i w sposób bardziej planowy organizujące wzajemne oddziaływanie wychowawcze korpusu instruktorskiego. Kręgi instruktorskie stanowią oparte na braterstwie forum wymiany myśli, doświadczeń wychowawczych, którego celem jest inspirowanie i wspomaganie rozwoju indywidualnego instruktorek i instruktorów.

Kręgi harcerstwa starszego są jednostkami organizacyjnymi, zrzeszającymi osoby pełnoletnie, zarówno harcarki jak i harcerzy starszych. Celem harcerstwa starszego jest tworzenie możliwości dla dalszego pełnego rozwoju i podejmowania służby osobom pełnoletnim, nie pełniącym służby instruktorskiej. Harcerstwo starsze może być kontynuacją wcześniejszej harcerskiej drogi, może również przyjmować osoby wcześniej nie zrzeszone, które zechcą przyjąć – jako własny – harcerski styl życia w duchu Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego.

Nie ma bariery wiekowej dla osób pragnących włączyć się w działanie harcerstwa starszego, choć poszczególne kręgi mogą określić zasady przyjmowania i zrzeszania członków, zgodnie z przyjętymi celami, specyfiką działania i zadaniami programowymi.

Do głównych kierunków pracy programowej harcerstwa starszego należy:

- budowanie środowiska wspierającego wszechstronny rozwój osobisty,
- budowanie wspólnoty stanowiącej oparcie w poszukiwaniu własnego powołania, w rozwiązywaniu problemów i kształtowaniu zadań życia codziennego,
- wzmacnianie formacji osobowej na płaszczyźnie religijnej, moralnej, intelektualnej w kierunku świadomej pracy nad sobą Harcerki / Harcerza Rzeczypospolitej,
- realizacja zadań służby harcerskiej, zwłaszcza tych, których ze względu na brak kwalifikacji, odpowiedniego wieku czy pewnej stabilizacji życiowej nie mogą podejmować wędrownicy; w przypadku harcerzy starszych szczególnie odpowiednie jest podejmowanie długofalowej służby odpowiadającej potrzebom społeczności lokalnej,
- propagowanie „na zewnątrz” idei harcerskiej, etyki i wartości chrześcijańskich, a także dawanie świadectwa chrześcijaństwa – poprzez przykład osobisty członków i działania organizacyjne,
- przeprowadzenie podstawowego szkolenia harcerskiego, równoważnego umiejętnościom stopnia samarytanki/ćwika dla osób wcześniej nie zrzeszonych, realizacja prób na stopnie Wędrowniczki/Harcerza Orlego, Harcerki/Harcerza Rzeczypospolitej,
- przygotowanie do pełnienia służby instruktorskiej, wspieranie rozwoju instruktorskiego (realizacji prób na stopnie instruktorskie, udziału w kształceniu) lub do służby indywidualnej na rzecz osób i społeczności spoza harcerstwa,
- współpraca z lokalnym środowiskiem harcerskim (w ściśle określonym wymiarze)
- włączanie się w działania publiczne (w tym patriotyczne) i zaangażowanie charakterystyce sprawy społeczne,
- poszukiwanie i współpraca z autorytetami – duchowymi, rodzinnymi, zawodowymi, społecznymi i patriotycznymi.

Człowiek dorosły potrzebuje grona zaprzyjaźnionych ludzi, środowiska osób o podobnych zasadach życia, w którym mógłby znaleźć oparcie, realizować osobisty rozwój, spędzać czas wolny, współorganizować wypoczynek, współtworzyć wspólnotę religijną, a nierzadko również podejmować działania na rzecz społeczności lokalnej czy osób potrzebujących. Aby odpowiadać na te potrzeby, w ramach harcerstwa starszego należy tworzyć grupy o różnej specyfice, które będą stawiały przed sobą cele ściśle odpowiadające potrzebom i charakterystyce członków. Kręgiem harcerstwa starszego będzie zatem zarówno harcerskie koło uczelniane, drużyna akademicka (krąg akademicki), jak i krąg małżeństw harcerskich czy krąg klerycki. Specyficzną formą kręgu harcerstwa starszego może być również krąg seniorów.

Podstawowym miejscem realizacji programu pracy środowiska instruktorskiego jest hufiec, chorągiew lub organizacja. W hufcu praca jest realizowana w kręgu drużynowych, a na poziomie chorągwi wśród całego korpusu instruktorskiego. Na poziomie organizacji Naczelniczka i Naczelnik pracują odpowiednio z harcmistrzyniami w Organizacji Harcerek lub harcmistrzami w Organizacji Harcerzy, wypracowując cele i propozycje pracy harcerskiej. Na każdym poziomie środowiska instruktorek i instruktorów współpracują wspólnie tworząc wspólne elementy wychowania harcerskiego.

Oprócz wyżej wymienionych elementów ważnymi elementami programu pracy z instruktorkami i instruktorami są:

- permanentne wzmacnianie formacji osoby wychowawcy,

- budowanie wspólnoty wychowawców, kształtujących „przestrzeń wychowania” w harcerstwie i w życiu publicznym Polski, budowanie i wzmacnianie etosu korpusu instruktorskiego,
- przygotowanie instruktorek i instruktorów na zagrożenia działań ideowych i wychowawczych,
- przekazywanie „depozytu harcerstwa” z jego ideowością, historią, tradycją i metodą wychowawczą w Polsce i poza jej granicami w środowiskach polskich.

Poza programem wychowawczym dla instruktorek i instruktorów prowadzone są działania przygotowujące ich do pełnienia roli liderów, animatorów swoich środowisk poprzez specjalistyczne szkolenia i kursy, zdobywanie stopni instruktorskich oraz wiedzy z zakresu zarządzania jednostkami i organizacji pracy.

Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej